

HORVÁTH MIKLÓS

A szocializmus lebontása és a megtorlás, 1956

1956 örökségének számtalan olvasatából kettő, többé-kevésbé sarkított változatra szeretném felhívni a figyelmet. Az úgynevezett „*reformkommunista*” szemléletű megközelítés szerint a forradalom és szabadságharc időszakában megfogalmazott célok és történések nem lépték át a szocializmus, mint társadalmi formáció kereteit. E felfogás képviselőinek többsége határozottan állítja, hogy a törekvések - a társadalom ellen alkalmazott erőszak, illetve a szovjet és magyar hatalom fegyveres erői ellen folytatott harc ellenére - kizárólag a szocializmus megreformálására irányultak.

A másik - a megtorlás céljai által is motivált - „*kádárista*” értékelés szerint 1956 októberének és novemberének társadalmi mozgásai a szocialista társadalom egyértelmű lebontását célozták. A második, november 4-én megindított szovjet katonai intervenció hajnalán - röplap formájában is - ismertetett álláspont lényege, hogy a „*hazánkban október 23-án megindult tömegmozgalom, amelynek célja a Rákosi és társai által elkövetett párt- és népellenes bűnök kijavítása, a nemzeti függetlenség és szuverenitás védelme volt, a Nagy Imre-kormány gyengesége és a mozgalomba befurakodott ellenforradalmi elemek növekvő befolyása révén veszélybe hozta szocialista vívmányainkat, népi államunkat, munkás-paraszt hatalmunkat, a haza létét*”.

Tanulmányom első részében azt szeretném bemutatni, hogy 1956 októberében az egypártrendszerű diktatúra egyes, lényeges elemeinek felszámolása - különös tekintettel az MDP szervezeteire és a tanácsi apparátusra - a szocialista rendszer lebontását eredményezték.

Október 28. - A fordulat napja?

Az első álláspont képviselői a forradalom és szabadságharc történetében meghatározó jelentőséget tulajdonítanak az október 28-i „*fordulatnak*”.

Értelmezésük szerint a Nagy Imre köré tömörülő „*reformkommunista pártellenzék*” - a pártvezetésen belül addig folytatott harca eredményeként - ezen a napon, tehát október 28-án vált a politikát alapjaiban befolyásoló és meghatározó erővé.

A kutatási eredmények alapján azonban október 28-a - az általánosan elterjedt történeti értékelésekkel ellentétben - nem bír az e napnak tulajdonított jelentőséggel. A szovjet és magyar politikai vezetés által ezen a napon végrehajtott „*átértékelés*” - a jelentős változások ellenére - a hatalom megtartásáért folytatott harc újabb taktikai elemeként értékelhető. Az október 28-i kormánynyilatkozat történeti megítélése is túldimenzionált, a Nagy Imre által ismertetett program - mint ezt adatokkal is bizonyítom - az ekkor már jelentős eredményeket felmutató társadalomátalakító, lényegét tekintve a rendszer alappilléreit lebontó forradalmi folyamatokra nem gyakorolt jelentős hatást.

Október 28-a elsősorban abban hoz változást az előző napok történéseihez képest, hogy a Kádár János és Nagy Imre névvel fémjelzett párt- és állami vezetés a kommunista párt még megmaradt hatalma átmentése érdekében - szovjet jóváhagyással - az addig ellenforradalminak, azaz rendszerellenesnek minősített társadalmi mozgásokat taktikai - kizárólag taktikai! - megfontolásokból nemzeti demokratikus mozgalommá minősítette át. A pártvezetés döntésének megfelelően kormánynyilatkozat formájában ismertetett újabb

ígéretságba már bekerült a szovjet csapatok kivonásának és az államvédelmi szervek átszervezésének ígérete is.

E határozat eredményeként időlegesen nőtt a politikai vezetés mozgásterét. Ez persze korántsem jelentette azt, hogy a hatalom bármit feladott volna az október 28-ig követett céljaiból. A rendszer még megmaradt részének megmentése érdekében a szovjet-magyar vezetés változatlanul törekedett a párt számára megbízható fegyveres erő megszervezésére, ezzel párhuzamosan a felkelő-szabadságharcos csoportok lefegyverzésére, felszámolására, szükség szerinti megsemmisítésére. Az átértékelés taktikai jellegét bizonyítja többek között az is, hogy a kommunista párt vezetői még október 27-én is kitartottak azon elhatározásuk mellett, hogy a tömegek a fegyveres csoportokról történő leválasztását követően a fegyveres felkelést a leghatározottabban felszámolják.

Az is mutatja, hogy az események átértékelése mennyire a körülmények kényszerítő hatása alatt született, hogy a Magyar Dolgozók Pártja vezetését október 26-án átvevő Direktórium, más néven Pártelnökség, Rendkívüli Bizottság, Különleges Bizottság - elnöke: Kádár János, tagjai: Nagy Imre, Münnich Ferenc, Szántó Zoltán, Apró Antal, Kiss Károly - október 27-én még arról határozott, hogy a Legfőbb Ügyészség és a Vizsgálati Főosztály haladéktalanul kezdje meg a foglyul ejtett fegyveres felkelők elleni vizsgálatot, és a statáriális tárgyalások objektív feltételeinek megléte esetén azok lefolytatását.

Ez a döntés egyet jelentett az elfogott fegyveres felkelők halálos ítéletével. A Direktórium ekkor bízta meg Kiss Károlyt és Czinege Lajost egy ún. „mozgósítási stáb” megszervezésével, melynek feladataként a funkcionáriusok megfelelő felfegyverzését és különleges feladatok megoldására történő felkészítését határozták meg.

Joggal tehető fel a kérdés, hogy ha a pártvezetés többsége még október 27-én is az erő kíméletlen alkalmazása mellett kötelezte el magát, akkor a kormányerők kudarcán túl mi volt az a kényszerítő erő, ami a Politikai Bizottságot - a szovjet vezetés beleegyezését követően - a döntése megváltoztatására kényszerítette?

Ez a párt vezetése és közvetlenül Kádár János által is elismert ok az volt, hogy október 27-én a Szakszervezetek Országos Tanácsa Elnöksége az Egyetemi Forradalmi Diákbizottsággal és a Magyar írók Szövetsége képviselőivel együtt elfogadott megállapodásban az országban zajló eseményeket „nemzeti demokratikus forradalomként” értékelte. A megállapodás aláírói a szovjet csapatok kivonása kérdésében még a pártvezetés október 26-i álláspontját - a szovjet egységek a rend helyreállítása után haladéktalanul térjenek vissza állomáshelyükre - fogadták el, ugyanakkor az AVH megszüntetését határozottan követelték.

Amikor a pártvezetés értesült a megállapodásról, az ez alapján készült nyilatkozat megjelentetését megtiltotta. Erről az MDP Politikai Bizottságának október 27-28-i ülésén Kádár János többek között az alábbiakat mondta:

„Éjjélkor értesültünk, hogy a SZOT tárgyal egy diákszervezettel, ... [és az] ... egész megmozdulást úgy ahogy van 'nemzeti demokratikus forradalomnak' tekintenék. [...] A külön nyilatkozat a munkásosztály elválását jelenti a párttól. [...] Ha azt mondjuk, hogy azok, akik még az utolsó percben is harcoltak, forradalmárok, akkor a vezető szervüket a munkások és a diákok nem a párt Központi Vezetőségében, hanem a SZOT-ban vagy egyébütt látják. A helyzetet mi sürgetőnek tartjuk, gyorsan kell az állásfoglalást tisztázni [...] a megmozdulást csak így nemzeti forradalomnak nevezni nem szabad, mert ez azt jelenti, hogy mindenki, aki

ellenünk van, forradalmár, és mi ellenforradalmárok vagyunk. Meg kell találni a megfelelő formát...”

Kádár azt is jelezte, hogy a SZOT és ifjúság egyezségében „*vannak helyes dolgok is*”, de a „*párt hiányzik belőle teljesen*”, és kell, „*hogy a párt szerepeljen benne*”, és az állam- védelmi szervekkel összefüggésben kijelentette: „*az államvédelmi csapatok katonaruhába öltöztetett munkások. A mi szavazatunkra indultak harcba, lemosták a gyalázatukat, azokat mi nem dobhatjuk oda az ellenforradalomnak. Lehetséges, hogy valamilyen formában belevegyük a készülő [kormány] nyilatkozatba, hogy a Belügyminisztérium szervezetét átalakítjuk.*”

Az átértékeléssel kapcsolatos szándékok komolyságát minősíti az is, amit Kádár János a legfőbb követelés, a szovjet csapatok kivonásával kapcsolatban mondott: „*megmondtuk az ország népének, hogy mi hívtuk a csapatokat, meg is indokoltuk, hogy ahogy mi kértük a harcbavetésüket, ugyanúgy kérhetjük, hogy vonják ki a csapatokat a harcból. [...] Az, hogy kivonják, vagy nem vonják, az a Szovjetunió kizárólagos döntésétől függ.*”

Kádár János határozati javaslatában - további fontos részleteket lásd a jegyzőkönyvben - megállapította, hogy a testület elfogadta az általa vázolt platformot, és azt magukra nézve kötelezőnek tartják, egyetértének abban, hogy kormánynyilatkozat legyen.

A Politikai Bizottság és a Központi Vezetőség október 28-i üléseit követően az események felgyorsultak. 28-án 13 óra 20 perckor a kormány a rádión keresztül elrendelte az általános azonnali tüzszünetet. A Nagy Imre által ismertetett, a párttestület döntésének megfelelően megszerkesztett és a minisztertanács által is jóváhagyott kormányprogramban nemzeti demokratikus mozgalomnak nyilvánította az előző napok megmozdulásait, és bejelentette: „*A kormány a további vérontás megszüntetése és a békés kibontakozás biztosítása érdekében elrendelte az általános, azonnali tüzszünetet. Utasította a fegyveres erőket, hogy csak abban az esetben tüzeljenek, ha megtámadják őket. Ugyanakkor felhívja mindazokat, akik fegyvert fogak, hogy tartózkodjanak minden harci cselekménytől és fegyverüket haladéktalanul szolgáltassák be...*”

Az október 28-i kormánynyilatkozatnak a tüzszünet megerősítésén, az erőszakos szervezetek fegyverhasználatának szabályozásán - „*csak akkor tüzeljenek, ha megtámadják őket*” - túl témánk szempontjából kiemelendő része: „*akik fegyvert fogak [...] tartózkodjanak minden harci cselekménytől és fegyverüket haladéktalanul szolgáltassák be.*”

Ez utóbbi, a felkelő-szabadságharcos csoportok tagjaira vonatkozó felhívás mutatja: a felkelő-szabadságharcos csoportok értékelésében, illetve a felszámolásukra vonatkozó politikai szándékokban a „*fordulat*” még korántsem következett be. A szovjet és magyar politikai vezetés még ekkor sem volt képes az erre az időszakra kialakult helyzet reális értékelésére. A módszerek nem lényegtelen módosulásai ellenére a legfontosabb cél a „*fordulatot*” követően is a kommunista párt hatalmi pozíciói megmaradt részének átmentése volt. így a kormánynyilatkozat szerint a felkelő-szabadságharcos csoportok tagjainak nincs más lehetősége, mint:

1. bízni a politikai vezetés újabb - a fegyverek erejével és a tömegek határozott megmozdulásaival kikényszerített - ígéreteinek komolyságában és a fegyvereket beszolgáltatni;

2. átadni a „terepet” a fegyveres harcban meghátrálásra kényszerített rendőrség és honvédség személyeiből álló, az új-régi politikai vezetésszámára szalonképebb és főleg kezelhetőbb „nemzetőrségnek” és „munkásosztagoknak”.

Az előzményeket figyelembe véve érthető, ha a felkelők ennek a hatalom számára kedvező gesztusnak a megtételére, a harc elfogadható és főleg számon kérhető garanciák nélküli beszüntetésére, a fegyverek önkéntes átadására nem voltak hajlandók.

Akik alaposan áttanulmányozták a kormánynyilatkozat szövegét, megérezhették: a vezetést október 28-át követően is kényszeríteni kell a követelések teljesítésére, ami - a felkelők vezetőinek egyre határozottabb véleménye szerint is - csak a felkelő-szabadságharcos csoportok erejének egyesítése és növelése útján volt lehetséges.

A felkelő-szabadságharcos csoportokat, illetve a halaszthatatlan változások eléréséért egyre radikálisabb módszerekkel fellépő tömegeket korántsem elégítette ki a szovjet csapatok, illetve az AVO „rend helyreállítása utáni” kivonásának, illetve megszüntetésének ígérete.

Ekkorra a magyar társadalom meghatározó részének fő céljává vált a szovjet csapatok azonnali - egyes megfogalmazások szerint 1956. december 31-ig történő - távozásának az elérése; az államvédelmi szervezetek azonnali felszámolása, az államvédelmi állomány felelősségének törvényes úton történő kivizsgálása; a magyar erőszakos szervezetek forradalmi szervezetek által történő irányítása és ellenőrzése; valamint a fenti célok mindegyikét garantáló, felkelő-szabadságharcos csoportokat is magukban foglaló Nemzetőrség felállítása.

Az október 28-i kormánynyilatkozat fontos részeit a magyar közvélemény azonnal átértelmezte. Nem az volt a fontos, hogy mit hallott, hanem az vált mozgósító és cselekvő erővé, amit hallani és főleg, amit elérni és megvalósítani akart. Ebben a helyzetben a kormány tagjai és a pártvezetők közül már nem volt senki, aki jelezte volna: mi nem ezt akartuk, mi nem ezt mondtuk, a kormánynyilatkozatban nem ez hangzott el.

A társadalmi önmozgások, a szocializmus alapjainak lebontása

Az október 28-i „fordulatról”, ezzel összefüggésben a szocializmus lebontásának folyamatáról elsősorban a vidéken történt változások, változtatások vizsgálata alapján kaphatunk a fentieknél is árnyaltabb képet. A hatalom által vidéken is alkalmazott erőszakos cselekményekkel terjedelmi okok miatt nem tudok foglalkozni. Itt - az általam összegyűjtött statisztikai adatok alapján - a vidéken lezajlott robbanásszerű változásokról kívánok az eddigieknél árnyaltabb képet nyújtani.

A vizsgált 3410 közigazgatási egységből 2804 helyen Nemzeti Tanács, Forradalmi Bizottság, Nemzeti Bizottság és/vagy a lehető legkülönbözőbb néven forradalmi szervezet alakult. A közhatalmi funkciókat a régi hatalmi szervezetekkel megosztva, illetve - azok átalakítását, feloszlását követően - önállóan ellátó forradalmi szervezetek meghatározó többsége, összesen 2353, az október 25-től november 1-jéig terjedő időszakban alakult meg. Annak figyelembevételével, hogy 115 közigazgatási egységben biztosan nem alakult forradalmi szervezet, illetve 465 hely esetében a megalakulásra vonatkozó adatot nem találtam, talán nem túlzó a következtetés: a régi hatalmi struktúra átalakítása, lebontása terén október 28-ig döntő fordulat következett be vidéken. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy az országosan vizsgált közigazgatási egységekből - a „fordulat napjáig” - 1763-ban az alapvető változásokat kifejező vagy azokat lehetővé tevő lépés megtörtént.

Az október 31-től november 3-ig terjedő időszak adatait elemezve az is megállapítható, hogy a legsürgetőbb helyi változtatásokat követően a figyelem ismét a központ felé fordult, az új hatalmi szerveket - ahol azok még nem alakultak meg - már a központilag megváltoztatott igazgatási szisztémához illeszkedve akarták létrehozni. Ez a folyamat az új viszonyok elfogadásának, illetve a konszolidáció egyik jeleként is értelmezhető, de nem kizárt az sem, hogy az újabb szovjet támadás fenyegető veszélye miatt a figyelmet a védelmi készülődés kötötte le, illetve az újabb szovjet csapatok bevonulásáról érkezett hírek, a csapatok mozgása is visszatartó erőként hatott.

A „civil” önvédelmi csoportokat: üzemőrségeket, faluőrségeket, népőrségeket, majd egyre általánosabbá váló elnevezéssel nemzetőr-alegységeket a közigazgatási egységek közel 50 százalékában - 1678 helyen - megalakították. Hasonló a nemzetőrségek és a forradalmi szervezetek megalakítására jellemző dinamika. Az összefoglaló néven nemzetőrségnek nevezett alegységek meghatározó többsége - 1678-ból 1358 - az október 25-től november 1-jéig terjedő időszakban alakult meg. Az összes nemzetőr-alegység 54%-át október 28-ig, 77%-át október 30-ig állították fel, szervezték meg. A nemzetőr-alegységek legnagyobb részét vidéken az adott településen alakult forradalmi szervezetek állították fel, vagy a megalakuláskor már létező „civil” fegyveres erőt - a szükségesnek tartott változtatásokat követően - saját hatáskörükbe vonták. Az általam azonosított 1037 alegységparancsnokból - úgy gondolom, ez mindennél többet mond! - csak 43 fő, 4,2% volt MDP-tag. Az esetleges átfedések mellett is, már csak nagyságrendileg is figyelemre méltó, hogy 287 parancsnok az 1945 előtt létező erőszakszervezetek valamelyikében teljesített szolgálatot. Ezt a folyamatot november 4-én a szovjet támadás szakította meg.

A büntetlenség ígérete és a megtorlás méretei

1956. november 4-én az önmagát Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányának nevező, szovjetek által összeállított és támogatott bábkormány azzal az indokkal, hogy a felkelők „a Rákosi-Gerő-klika hibái, uralma és nem a Népköztársaság alapintézményei ellen indították meg a harcukat”, a forradalomban részt vevőknek büntetlenséget ígért.

Mint ismeretes, ez az ígéret még el sem hangzott, amikor a kádári büntetlenség jegyében, a magyar hatóságok jelenlétében és asszisztálása mellett letartóztatták a Maléter Pál vezérőrnagy, honvédelmi miniszter vezette kormányküldöttséget és kíséretét.

A minden figyelmeztetés nélkül megindított szovjet támadás fegyvertelen, védtelen emberek százainak halálát okozta. A tömeges letartóztatás, és sokak - köztük elfogott, lefegyverzett katonáknak - külföldre szállítása már az első órákban megkezdődött. A szovjet csapatok 1956. október 23-át követően a magyar nép elleni harcot, ennek keretében a megtorlást a II. világháborúban és az azt követő időszakban is alkalmazott eszközökkel folytatták. Az elrettentés, visszatartás és a megtorlás 1956-ot megelőzően tapasztalt formái és jegyei fedezhetőek fel az október 23-a és november 4-e között hozott politikai döntésekben és az ezek végrehajtását célzó intézkedésekben is. Ennek fő formái a védtelen, fegyvertelen lakosság ellen irányuló megtorló sortüzek, lefegyverzett felkelők, polgári lakosok elfogása, helyszínen történő kivégzése, a céltalan, kellő előkészítés nélkül végrehajtott pusztító erejű támadások voltak.

A forradalom előtti időszak történéseit tekintve is megállapítható, hogy a rendszer működési „zavarainak” megoldására hivatott eszköztár meghatározó eleme az erőszak totális alkalmazása volt. A rendszer ellen fellépő vagy csak fellépni szándékozó, ennek esetleg

potenciális lehetőségét hordozó személyek, társadalmi rétegek, csoportok, tömegek elnyomása, megfélemezése, megfélemlítése, a kommunista hatalomra a legcsekélyebb mértékben is veszélyt jelentő kezdeményezéseik visszaszorítása, megtorlása a politikai elit gondolkodásának és tevékenységének központi elemét képezte.

Kahler Frigyes kutatásai szerint 1957. január 1. és 1960. december 31. között Magyarországon állam elleni bűncselekmény miatt 16 748 személyt ítéltek el. Más forrás szerint a megtorlás időszakában 26 621 főt ítéltek el. Ezek alapján helytálló az értékelés, mely szerint a forradalmat követő - jogi eszközökkel végrehajtott - megtorlás egy folyamat részeként értelmezhető, de az '56 előttinél sokkal drámaibb, véresebb volt. Bekövetkezése a „haladó” örökség részeként törvényszerű volt, de kivitelezésében túltett minden elképzelhetőn.

Amíg a szovjet hatóságok - amellett, hogy több személyt, köztük katonákat helyben kivégeztek - a letartóztatottak és fogvatartottak ügyében vizsgálatot folytattak, a szovjet fegyverek árnyékában, a szovjet vezetés szoros ellenőrzése mellett az új-régi politikai elit asszisztálásával az ország életét hosszú időszakra meghatározó változások zajlottak.

A változások jellegét leginkább a forradalom általános megítélésével kapcsolatos döntések fejezték ki. A forradalom előtti, alatti és utáni megtorlás közötti szerves kapcsolat egyértelmű létezését - az alkalmazott eszközrendszeren túl - a felelősségre vonandó célcsoportok megválasztása, illetve az „igazságszolgáltatás” során alkalmazott eljárások és módszerek mindennél jobban és érzékletesebben bizonyítják.

A Politikai Bizottság - a forradalom előtti, elsősorban „osztályszempontú igazságszolgáltatás” gyakorlatát folytatva -, a megtorlás során a valóság feltárása, és a forradalom kitöréséhez vezető bűnös politikai gyakorlat megszüntetése helyett a fő hangsúlyt az „osztályidegen elemek, a hatalom visszaszerzésében tevékenykedő arisztokraták, volt földbirtokosok, nagytőkések, gyárosok, bankárok, a fasiszta és burzsoá pártok, a Horthy-rezsim vezető politikusai és katonai személyei, valamint olyan fegyveres szervek vezetői és tagjai, mint a csendőrség, a Vkf. 2., horthysta katonatisztek, a fegyveres ellenforradalmi akciókban részt vett huligán és deklasszált elemek” leleplezésére, megbüntetésére helyezte.

A fenti követelményeknek azonban a megtorlás célpontjai - a végrehajtásba bevont politikai nyomozó, ügyészégi és bírósági szervezeteknek a valóság megerősökölésére irányuló minden igyekezetük ellenére - sem feleltek meg. Az adatok is bizonyítják, hogy az elítéltek többsége az úgynevezett dolgozó osztályokból és rétegekből került ki.

„Mindennél beszédesebbek a kivégzettek vonatkozó alábbi adatok. Származása és osztályhelyzete szerint a 229 kivégzett személyből az úgynevezett ellenséges osztályba - a hat gazdagparaszti származásút is idesorolva - mindössze 16 fő, tehát a kivégzettek nem egészen 7%-a tartozott. Életétől megfosztottak továbbá 10 középparaszti, 19 szegényparaszti, 28 agrárproletár, 23 alkalmazott tisztviselő vagy értelmiségi, 28 kisiparos vagy iparos, 8 szolgáltatásban dolgozó, 9 vasutas, 54 munkás, 9 segéd- vagy alkalmi munkás származású személyt. 25 főről értékelhető adatokkal nem rendelkezünk.”

Ezen túl rendészeti kényszerintézkedéseket is bevezettek, például közbiztonsági őrizetbe helyezhették azt, „kinek tevékenysége, illetőleg magatartása a közrendet, közbiztonságot, különösen a termelő munka és a közlekedés zavartalanságát veszélyeztette. A közbiztonsági

őrizetet ügyészi jóváhagyással a rendőrhatalom rendelte el; tartama hat hónap volt, amelyet a Belügyminisztérium a legfőbb ügyész jóváhagyásával meghosszabbíthatott”.

A forradalom és szabadságharc leverését követően 12 900 főt internáltak. Alig becsülhető meg azok száma, akiket a hatalom a forradalom alatti magatartásukért állásvesztéssel büntetett, vagy szüleik megbélyegzése következtében - évtizedekkel később is - a legkülönbözőbb hátrányokat szenvedték el.

A megtorlás „technikája”

A megtorlást levezénylő politikai testületek, vezetők, illetve a végrehajtásban együttműködő vizsgálati, ügyészi szervek és bíróságok semmit nem bíztak a véletlenre. A megtorlást a Központi Bizottság és a Politikai Bizottság vonatkozó határozatai alapján - az eljárások egy részében részt vevő szovjet „szakemberek” „ajánlásait” figyelembe véve - egy Operatív Bizottság irányította, melynek tagjai voltak: Biszku Béla belügyminiszter, Nezvál Ferenc igazságügyi miniszter, dr. Szénási Géza Legfőbb Ügyész és dr. Domokos József, a Legfelsőbb Bíróság Elnöke.

A politikai ügyek nyomozását országosan irányító Szalma József - a Belügyminisztérium Országos Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Főosztálya vizsgálati szerveinek vezetője - elmondása szerint mindez a gyakorlatban úgy történt, hogy a vizsgálati szervek által összegyűjtött személyekre és történésekre vonatkozó információkat naponta - éjszakánként - összesítették, majd az ezek alapján készült jelentést Biszku Bélához felterjesztették. Az Operatív Bizottság a belügyminiszter vezetésével a beküldött - egyes kérdésekben javaslatokat is tartalmazó - jelentéseket a következő napon értékelte, és döntött arról, hogy a politikai nyomozók a vizsgálatot milyen irányokban folytassák, illetve melyek azok a nyomozás során felmerült szálak, amelyek „elvarrását” végre kell hajtani.

A belügyi szervek, Biszku Béla vezetésével meghatározó szerepet játszottak az előkészítés és végrehajtás szinte minden fázisában, így tevékenységük eredményeként a büntetőeljárás egyes szakaszai összerosódtak. A vizsgálati szervek által készített összefoglalók, vádirattervezetek és kész vádiratok korlátozták a normális viszonyok között törvényességi felügyeletet is ellátó ügyészi szervezet munkáját, az ítélkező bíróságok összetételére tett - a gyakorlatban maradéktalanul megvalósuló - „javaslataikkal” akadályozták a bíróságok függetlenségének érvényesülését.

Valójában a büntetőeljárás bármelyik szakaszába beavatkozhattak a legkülönbözőbb indokokkal. Például *„új nyomozati adatok, tények napvilágra kerülése, új összefüggések feltárása, a bizonyítást és közvetve a büntetés mértékét befolyásoló vizsgálatok, nyomozás szükségessége”* stb. -, indokával az ügyet visszavehették. De visszakerült az ügy a nyomozati szakba, ha a bíró nem „a szájuk íze” szerint vezette a tárgyalást, ha a betervezett ítélet kiszabása veszélyben forgott, ha a vádlottak nem az elvártaknak és a felkészítésnek megfelelően viselkedtek, ha a válogatott tanúk egyike-másika az ügy szempontjából kedvezőtlen tanúvallomást tett, és nem utolsó sorban, ha a belső és nemzetközi körülmények a megtorlás menetrendjének bizonyos módosítását tették szükségessé.

A megtorlás szempontjából fontosabbnak tartott személyek esetében sokszor részkérdésekbe menő döntéseket hoztak. Az ügyészi szervek legfőbb feladata a vizsgálati szervek által készített összefoglalókban, egyes esetekben az ügyészek helyett összeállított vádiratokban szereplő vádpontok bizonyítása volt. Ezeket az összefoglalókat, illetve *„vádirattervezeteket”* a vizsgálóknak úgy kellett megírni, hogy azok a fontosabbnak tartott ügyekben az Operatív

Bizottság, a kisebb súlyúnak nyilvánított ügyekben a vizsgálati szervek által elképzelt, tervezett ítélet meghozatalában a bíróságokat „*segítsék*”, illetve megfelelően orientálják.

A vizsgálati szervek az ügyészi szakban nemcsak a vádlottak magatartását ellenőrizték, hanem az eljáró ügyészek tevékenységét is értékelték. Ha az ügyész a rá kiszabott szerepkörből kilépett, arról az ügyész megrendszabályozásában illetékes felettes személyt, szükség esetén az Operatív Bizottságot is értesítették.

A vizsgálati szervek a bírósági szakba került ügyek menetét is ellenőrizték. E tevékenységük során a vádlottak, tanúk és a védők magatartásán túl az ügyészek és a bíróság tagjainak a „*munkáját*” is értékelték. Ha a tervezett vádpontok bizonyítása - ezzel összefüggésben a megcélzott ítélet kiszabása - a bírósági szakban jelenlévő bármelyik fél magatartása miatt veszélybe került, az ügyészi szerveken keresztül az ügyet pótnyomozásra bármikor visszakérhették, majd a reitens vádlott vagy tanú „*megdolgozását*”, esetleg más ügyész vagy bírósági tanács kijelölését követően az „*igazságszolgáltatás*” a vizsgálati szervek által kijelölt mederben folyt tovább.

Természetesen így is csúszhatott és időnként - a felettes szervek értékelése szerint csúszott is - hiba a felépített gépezet működésébe. Az első fokon hozott bírósági ítéletek - felsőbb utasításra vagy például egy megyei párttitkár kérésére - a másodfokon korrigálhatóak voltak. Ha az ügyész a vádlottak valamelyikének a terhére a fellebbezést - a felsőbb szándék ellenére - elmulasztotta benyújtani, úgy a népbírósági tanács az első fokon hozott ítéletet ennek hiányában is minden további nélkül súlyosbította. Ha a jogerős ítélet utólag a döntéshozók szerint enyhének bizonyult, akkor a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa - élve az erre az esetre alkotott jogszabályban rögzített jogosítványaiival - törvényességi vizsgálatot indított, vagy perújítást kezdeményezhetett. Ezzel a lehetőséggel bármely már lezártnak tekintett ügyben az új szándékoknak megfelelő ítéletet hozhattak. Ha menet közben úgy döntöttek, hogy a vádlott a kiszabott legsúlyosabb büntetést nem érdemelte meg (esetenként pusztán a statisztika javítása érdekében, vagy mert a kivégzettek tervezett létszáma - ez inkább a megtorlás későbbi szakaszában fordult elő - „*betelt*”), akkor a halálra ítélt büntetésének megváltoztatására kegyelmi eljárás útján az Elnöki Tanácsnak volt lehetősége.

Kivégzések: a „*szemet szemért, fogat fogért*” elv érvényesítése

Végül még két fontos kérdésre szeretném ráirányítani a figyelmet. A „*szemet szemért, fogat fogért*” elvet a legkövetkezetesebben a „*jutadombi*”, utolsó összeállítás szerint a „*Mecseri János és társai*” elleni perben alkalmazták. 1956. november 4-én a Juta-dombnál 11 szovjet katona vesztette életét, ezért a megtorló gépezet 11 magyar katona kivégzését rendelte el. A másodfokú tárgyaláson kiszabott 11 halálos ítéletből az Elnöki Tanács hármát életfogytiglani börtönbüntetésre változtatott. Egy főt távollétében ítélték halálra. A halálos ítéletet 1958. november 15-én hétfőn végrehajtották.

Szoros összefüggés tűnik fel az 1956-os forradalomban és szabadságharcban történt részvételért kivégzettek és a Kádár-rendszer által hősi halottnak nyilvánítottak száma között is. A forradalmi cselekményekért kivégzett és a hősi halottá nyilvánított személyek - 229 és 224 fő - számának kis eltérése szinte automatikusan felkínálja a következtetést: a kádári megtorlás egyik fő célja a „rendszer védelmében elesettek” halálának megbosszulása, azaz minden egyes „hősi halottért” legalább egy személy kivégzése, megölése volt.

A megtorlásról és a kivégzettek számáról Kádár János - a történeteket részben meghamisítva - a Gorbacsovval 1985. szeptember 25-én Moszkvában folytatott megbeszélésén többek között a következőket mondta: *„hoztunk szigorú rendelkezéseket is, kb. 280 emberre szabtak ki halálos ítéletet a törvény értelmében. A bíróságok munkájába [hazudta Kádár - a szerző kiegészítése] a párt nem avatkozott be, de amikor a halálos ítéletek száma elérte az ellenforradalmi eseményekben ártatlanul elhunytak számát, arra kértem az elvtársakat, hogy álljanak le.”*

A kádári értékelés szerinti *„hősi halottak”* adatait alaposabban tanulmányozva azonban kiderül: a katonák és a határőrök legkevesebb 30, az államvédelmi beosztottak - ha egyáltalán azok voltak - kb. 10%-a nem a felkelők elleni harcban, hanem a szovjetek és a magyar kormányerők, illetve a hadsereg és más magyar fegyveres erők, (határőrség, rendőrség, államvédelem stb.) között a szervezetlenség következtében kialakult tűzharcban szerzett sérülései következtében vesztette életét.

A *„hősi halottak”* számának növelése - a közvélemény megtévesztésén, manipulálásán túl - azért is történhetett, hogy a *„szemet szemért, fogat fogért”* elv alkalmazása következtében a kivégzettek száma a lehető legmagasabb legyen.